

Je v Bibli vůbec něco starého?

Teologie | 31.12.2019 @ 6.00

Tento článek vyšel v ŽvK 12/2019. Zde je v kompletnější verzi přetištěn se svolením redakce.

1. Vztah Starého a Nového zákona

Běžnou představou o vztahu Nového zákona ke Starému je, že Nový zákon *vykládá* Starý. Toto domnění se zakládá na několika souběžných faktech. Za prvé, Nový zákon používá některé starozákonné pasáže způsobem, který při jejich prostém historickém čtení není zřejmý,¹ a to zvláště za účelem vysvětlení osoby a díla Ježíše Krista. Za druhé, Nový zákon opakovaně apeluje na ten Starý jako na inspirovaný (2Pt 1,21) výchovný prostředek (Ga 3,24) a kritérium rozsuzování (Žd 4,12) užitečné k učení a k výchově (2Tm 3,16) a to do té míry, do jaké se vztahuje ke Kristu a čte s ohledem na Něj (J 5,39; Sk 8,35). Za třetí, pokud Nový zákon neupřesňuje význam Starého zákona pro církev, na základě čeho se můžeme domnívat, že se nemusíme stát židy, abychom se mohli stát křesťany? Nebo, máme-li otázku položit opačně, jaký by pro nás, původem pohany, měl bez Nového zákona Starý zákon smysl?

Toto v zásadě správné chápání vztahu mezi Starým a Novým zákonem nachází ohlas v řadě evangelikálních učebnic,² avšak nás jako jako letniční staví před ohromný problém, proč je budeme muset upřesnit. Starý zákon totiž, máme-li jej chápat v jeho původním smyslu, není ani starý, ani zákon. Zákon, čili „tóra“, je pouze první částí **Tanachu**, totiž Hebrejské Bible, jejíž vznik probíhal dávno před tím, než Marie počala z Ducha svatého. I kdybychom se shodli na tom, že prorocké knihy obsahují předpovědi narození Krista (Mi 5,1) a že i sama Tóra obsahuje předobrazy (např. Izák, srov. Ga 4,28 a Gn 22), prolepsy (Gn 3,15) a předpovědi (Dt 18,15),³ každý starozákonník informovaný o složitém historickém pozadí Tanachu musí uznat, že původní posluchač daných textů je nevnímá kristocentricky, ale jako výzvu k monoteismu, k sociální spravedlnosti a k doufání v úspěšnou pozemskou vládu Davidova potomka.

2. Problém, jemuž jako letniční čelíme

Nevnímá-li však původní posluchač Starý zákon kristocentricky, na základě čeho si to může dovolit novozákonní pisatel? Jak může Matouš na Marii vztáhnout Izajášovu předzvěst „dívky“ (téměř jistě Izajášovy manželky), která „otěhotní a porodí syna“?⁴ A jak může Petr tvrdit, že se o Letnicích děje přesně to, co bylo řečeno ústy proroka Jóele (Sk 2,16), když Jóel původně prorokuje o zcela odlišné situaci?⁵ Věrohodná vysvětlení těchto novozákonních jevů pracují s představou, že novozákonnímu pisateli se tím či oním způsobem podařilo dát dotyčnému starozákonnímu textu nejen *výklad*, ale i *význam*, který překračuje meze významu jednoduchého a původního. Otázkou, která z toho pro nás letniční vyplývá je, zda jsme i my jako současní čtenáři obou „zákonů“ povoláni k podobné praxi, totiž zda můžeme při práci s textem Bible konstruovat nejen *výklad*, ale i zcela nový *význam* textu.

Zodpovědět tuto otázku není snadné. Říci, že Duchem naplněný křesťan může na základě své náboženské zkušenosti volně manipulovat s obsahem Bible jako s materiálem, který mu má sloužit coby ilustrace jeho aktuálních pocitů nebo dokonce jako nástroj svévolné moci, je samozřejmě vysoce problematické zvláště v kruzích, kde se za inspirované slovo Boží pokládá Nový biblický slovník a kde je slovo „eisegeze“ obávaným zaříkadlem smrtící kletby. Na druhou stranu, nevymanili jsme se snad jako letniční z hereze cesacionismu a z osidel historicismu právě skrze trvání na tom, že *cokoli*, co Duch činil v biblických dobách, *může* činit i dnes? A řekne-li pak někdo, že pouze novozákonní pisatelé měli právo opatřovat Starý zákon novými významy, nehlásá tím vlastně formu částečného cesacionismu?⁶ Co když i my můžeme činit totéž, co Matouš nebo Lukáš? Co když je mezi předuchovnělým subjektivismem a evangelikální frigiditou nějaká třetí cesta, po níž nás může Duch „uvádět do veškeré pravdy“ (J 16,13)?

3. Apoštolský přístup ke Starému zákonu

Abychom tuto cestu vydláždili, musíme nejprve lépe pochopit, jak přesně novozákonní autoři se starozákonními texty pracují. Za prvé je potřeba upřesnit výše naznačenou představu, že Nový zákon ten Starý *vykládá*. Není to úplně přesné, protože předmětem výkladu v Novém zákoně není Starý zákon, ale Ježíš Kristus.⁷ Novozákonní pisatelé jsou prázdni touhou po účasti na sporech mezi rabínskými školami⁸ a jedině, oč jim jde, je různou formou popsat, kdo je Ježíš a jaký je význam Jeho díla spásy pro současného člověka. Nová smlouva samozřejmě je pokračováním Božího plánu se starozákonním Izraelem, čili jeho výkladem.⁹ To je však pouze vedlejší produkt toho, že stará smlouva slouží jako referenční rámec, v němž figurují zcela nové skutečnosti, a to konkrétně narození Ježíše, Jeho pozemské dílo a dílo Ducha svatého v první církvi. Jednoduše řečeno, novozákonní pisatelé netoužili po zavedení přesného výkladu Starého zákona, ale jako nábožensky vzdělaní židé jej byli tak plni, že jej nemohli nepoužít, aby v jehož intencích popsali svou zcela novou zkušenost lásky k Ježíši, duchovního znovuzrození a zmocnění Duchem svatým. Tato zkušenost s Ježíšem byla nepopíratelná, fyzicky přítomná (1J 1,1; srov. Sk 9,3n) a pro mnohé židy nepřijatelná (L 2,34), takže Ježíše zavrhl, ale On se stal kamenem úhelným (1Pt 2,7; Ef 2,20). Proč kamenem úhelným, jímž se stavba zahazuje? Proč ne klenbovým svorníkem, který ji završí? Přeci proto, že Kristus je základem čehosi zcela nového. Zkušenost s Ním byla předmětem zájmu a tvůrčí činnosti novozákonních pisatelů a Starý zákon byl pro Jeho kulturní existenci tím, čím bylo pro Jeho tělo Mariino lůno.¹⁰ Ježíš se ke Starému zákonu samozřejmě staví s příslušnou úctou, ale zároveň suverénně („Slyšeli jste, že bylo řečeno ... Já vám však pravím ...“ Mt 5,21; Mk 2,24–28).¹¹

Omezený prostor nepřipouští, abych detailně popsal historické pozadí novozákonního nakládání se Starým zákonem. Dovolím si jen několik slov. Zvláštním druhem výkladu, který známe zvláště z kumránských svitků, je takzvaný pešerový výklad¹². Předpokladem pešerového výkladu bylo, že autor Starého zákona, ač nadpřirozeně inspirován, nebyl si zcela vědom právě toho významu textu, který se nám naskýtá dnes, čteme-li jej s ohledem na naši aktuální situaci. Mojžiš, žalmista či proroci, byli dle kumránců písaři eschatologických tajemství, jimž sami nemohli zcela rozumět, na rozdíl od kumránské komunity, která věrně očekávala návrat Učitele spravedlnosti a jeho skoncování se Svévolným knězem.¹³ Pešerová exegeze se v Novém zákoně objevuje tam, kde se Starý zákon využívá jako text svědčící o aktuální mimořádně důležité současné události, netoliko jako text, který předpovídá budoucnost nebo řeší okolnosti původních posluchačů.¹⁴

Příkladem pešerového výkladu budiž Petrovo použití Jóelova proroctví v samotném ústavním textu letničního hnutí (Sk 2,17–21.39; Jl 3,1–5 [2,28–32]). Petr zde záměrně zaměňuje Jóelovo „potom se stane“ za „stane se v posledních dnech“, čímž z Jóelova proroctví o *materiální* obnově Izraele činí eschatologický můstek pro svou vlastní současnost, který má zdůraznit kontinuitu zaslíbení pro Izrael ve světle současného děje.¹⁵ Je snad Petr svévolným manipulátorem Jóelova textu? Jistěže ne! Pouze jej interpretuje ve světle nejdramatičtějšího fyzického důkazu Boží činnosti od Ježíšova vzkříšení, když se objevila znamení ohnivých jazyků (Sk 2,3) a když Duch svatý inspiroval učedníky k vyznávání „velikých Božích skutků“ (v. 11) ve srozumitelné řeči mnoha národů (vv. 4–11). To, co Petr dělá, je reflexe prokazatelné Boží aktivity, resp. aktuální zkušenosti víry, ve světle Starého zákona.

4. Co Písmo znamená ve světle naší zkušenosti?

Tímto způsobem a jemu podobnými nakládá Nový zákon se Starým pravidelně. Jak píše česko-kanadský teolog Tomáš Hatina, apoštolská teologie „nebyla založena na historickém nebo literárním čtení Bible, ale ve snaze odpovědět na otázku, co Písmo znamená ve světle události Krista.“¹⁶ Z potrestané mluvící ještěrky se stává „ten dávný had, zvaný ďábel a satan“ (Zj 12,9; srov. Gn 3). Z rozostřené postavy Melchisedeka archetyp Krista (Žd 7,1nn). Z exodu Izraele předobraz křtu (Ex 4,23; Ex 14; Mt 3,17). Z příběhu o potopě předobraz křtu (1Pt 3,18–22) a výzva k bdělosti (Mt 24,37). Z Hospodinovy přítomnosti s Izraelem na poušti sám Kristus (1Kor 10,1–4). Interpretaci tohoto druhu neunikly ani Judovy „desetitisíce svatých“ (Ju 1,14) z Knihy Henochovy, čili z mimobiblického pseudoepigrafu, a to pouze díky zkušenosti vzkříšeného Krista, kterou umocňoval Duch svatý.

Pro nás jako pro současné letniční křesťany je toto zjištění výzvou. Ježíšovi židovští protivníci „zkoumali Písma a mysleli si, že v nich mají věčný život“ (J 5,39). Ale Písma svědčí o Kristu! Stejně jako těm židům, i nám se může stát, že budeme zkoumat Písma a takříkajíc „hledat pravdu“, když se nám pravda dívá do očí z tváře Ježíše Krista, který nás volá ne jako semitské kočovníky, ani jako krále malého cípu pobřeží, ani jako galilejské rybáře nebo jako farizejské inkvizitory na cestě do Damašku, ale jako mě a tebe. Jako letniční se domnívám, že kontinualismus našeho hnutí nás musí vést k tomu, že se pro nás celá Bible stane v jistém smyslu Starým zákonem, jehož výpovědní hodnota spočívá v tom, jak zrcadlí naši současnou zkušenost s Kristem.¹⁷ Metody výkladu jsou pouze nástroji, a to pešerová metoda stejně jako naše historická, socio-

pragmatická (vycházející z potřeb komunity věřících) stejně jako socio-kritická (snažící se formovat komunitu věřících). To, o čem hovořím, se mezi letničními a charismatickými biblisty označuje termínem „pneumatická hermeneutika“, jejímž základem je předpoklad činnosti Ducha svatého v celém procesu výkladu Bible. Metoda je tedy pouze potřebným nástrojem, stejně jako rozlišení zákonů na „Starý“ a „Nový“. Důležité je, co Duch praví církvím (Zj 2,11), ať už skrze Starý zákon, nebo skrze Nový zákon.

1 FEE, Gordon D. a Douglas K. STUART. *Jak číst Bibli s porozuměním*. Přel. Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 2012. ISBN 978–80–7255–270–2. str. 164. Fee a Stuart uvádějí jako příklady notoricky známé matoušské pasáže (Mt 1,22–23 vs. Iz 7,14; Mt 2,15 vs. Oz 11,1; Mt 2,17–18 vs. Jr 31,15). Významu, který novozákonní autor textu přidal, říkají „rozšířený význam“ (*sensus plenior*). Srov. VANHOOZER, Kevin J. *Is There a Meaning in This Text?: The Bible, the Reader, and the Morality of Literary Knowledge*. Grand Rapids, MI: Zondervan Academic, 2009. ISBN 978–0–310–83170–9. str. 263–64.

2 Srov. např. GIBBS, Carl B. *Principy výkladu Bible: Samostatná studijní učebnice*. Přel. Vladimír VITVAR. Kolín: Global University, 1996. ISBN 1–56390–912–X. str. 111–113; OSBORNE, Grant R. *Hermeneutical Spiral: A Comprehensive Introduction to Biblical Interpretation*. Second edition. Downers Grove: InterVarsity Press, 2006. ISBN 978–0–8308–7877–2. kap. 14; VANHOOZER, *Is There a Meaning in This Text?*, str. 134.

3 Pro podrobný výčet starozákonních předobrazů viz WALVOORD, John F. *Jesus Christ Our Lord*. Chicago: Moody Press, 1969. ISBN 978–0–8024–4326–7. kap. 4.

4 Srov. např. BUBAN, Michael. Přísna kritéria a nesplněná proroctví. *Selá!* [online]. 9. prosinec 2015 [vid. 2019–10–24]. Dostupné z: <https://selah.cz/...a-proroctvi/>. Srov. dále KEENER, Craig S. *A Commentary on the Gospel of Matthew*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1999. ISBN 978–0–8028–3821–6. str. 87.

5 Toto je zřejmě řadě komentátorů. Srov. např. BARTON, John. *Joel and Obadiah: A Commentary*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2001. Old Testament Library. ISBN 978–0–664–21966–6. str. 94–96. Na druhou stranu nelze říci, že by Petr zvolil pasáž z Jóele bez rozmyslu. Allen např. hodnotí novozákonní interpretaci jako „nesmírně bohatou“. ALLEN, Leslie C. *The Books of Joel, Obadiah, Jonah, and Micah*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1976. The New International Commentary on the Old Testament. ISBN 978–0–8028–2531–5. str. 102–105.

6 Částečný cessationismus je, když se současná dostupnost některých darů Ducha uznává (typicky nezjevující dary, např. dar moudrosti), ale jiných neuznává (zjevující dary, např. jazyky). Viz např. COMPTON, R. Bruce. 1 Corinthians 13:8–13 and the Cessation of Miraculous Gifts. *Detroit Baptist Seminary Journal*. 2004, 9, 97–144. Dále řadu dalších článků v témže časopise. V tomto názoru si mohou paradoxně podávat ruce tito zmínění fundamentalisté s některými necharismatickými liberály.

7 BARR, James. The Bible as a Document of Believing Communities. In: John BARTON, ed. *Bible and Interpretation: The Collected Essays of James Barr, Volume I: Interpretation and Theology*. Oxford: Oxford

University Press, 2013. ISBN 978–0–19–969288–0. str. 59–60. BARTON, John. James Barr and the Future of Biblical Theology. *Interpretation: A Journal of Bible and Theology* [online]. 2016, 70(3), 264–274. ISSN 0020–9643, 2159–340X. str. 270.

8 V Ježíšově době probíhal spor mezi Šamajovou a Hillelovou školou farizeů. Ježíš sám se klonil někdy k Šamajovi (Mt 19,3–12), většinou však k Hillelovi (Mt 22,36–40). Hillelova škola po roce 70 po Kr. zvítězila a poskytla základ talmudické tradici. Srov. hesla HILLEL, HOUSE OF a SHAMMAI, HOUSE OF v EVANS, Craig A. a Stanley E. PORTER, ed. *Dictionary of New Testament Background*. Downers Grove, IL: Intervarsity Press, 2000. IBDS. ISBN 978–0–8308–1780–1. Navzdory dílčím podobnostem musíme trvat na tom, že Ježíšovo hnutí se od hnutí farizeů odlišilo odmítnutím ústní tóry (pohledu vzad) a důrazem na eschatologickou přítomnost Božího království (pohledem vpřed).

9 Takto např. WRIGHT, N. T. *The New Testament and the People of God*. London: SPCK, 2013. ISBN 978–0–281–06622–3. kap. 13, passim.

10 BARR, James. *Old and New in Interpretation: A Study of the Two Testaments*. London: SCM Press, 1966. str. 158.

11 Ibid., str. 159.

12 Pozor, neplést pešer a midraš. Midraš obsahuje především homiletickou aplikaci, pešer se zaměřuje na eschatologický význam. Více o tomto rozdílu viz WRIGHT, Addison G. *The Literary Genre Midrash*. New York: Society of St. Paul, 1967. str. 80–87. V češtině srov. HATINA, Thomas R. *Novozákonní teologie a hledání její závažnosti*. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 978–80–246–3201–8. str. 94–111.

13 EVANS & PORTER, *Dictionary of New Testament Background*, str. 779 (PESHARIM).

14 EVANS & PORTER, *Dictionary of New Testament Background*, str. 782. Srov. WRIGHT, Addison G., *The Literary Genre Midrash*, str. 67–68.

15 KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Introduction and 1:1–2:47*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2012. ISBN 978–0–8010–4836–4. Str. 877.

16 HATINA, *Novozákonní teologie a hledání její závažnosti*, str. 101.

17 Zde nemyslím nutně autobiografický přístup (např. Nouwen, *Návrat ztraceného syna*) ani teologickou interpretaci Písma, která se v současnosti těší velké oblibě (např. Vokoun, *Číst Bibli zase jako Bibli*), ale pneumatickou interpretaci, která pokládá Ducha svatého za činitele nejen v naší současné zkušenosti, ale i v historickém přístupu k Bibli.